

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 6, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2019): 457-492

**Kur'an-ı Kerim Işığında Kadının İtibarını Düşüren Konuların
Değerlendirilmesi**

The Evaluation of the Issues That Women Have Been Discredited Her in
the Light of the Holy Qur'an

Mustafa Tunçer

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı
Giresun/Türkiye

Assistant Professor, Giresun University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of the Education of Religious Culture and Moral Knowledge
Giresun/Turkey

e-mail: mustafatuncer061@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1415-6682>

DOI: 10.33718/tid.526053

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Şubat/ February 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Mart/ March 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/ June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Mustafa Tunçer, "Kur'an-ı Kerim Işığında Kadının İtibarını
Düşüren Konuların Değerlendirilmesi", *TİD* 6/1 (Bahar 2019): 153-188.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Kur'an-ı Kerim Işığında Kadının İtibarını Düşüren Konuların Değerlendirilmesi*

Öz

Yüce Allah ilk insan/Âdem ile eşi/Havva'yı cinsiyet bakımından birini diğerinden üstün kılmadan eşit bir şekilde yaratmış ve her iki cinsin yaratılışının nefis-i vâhide denen aynı öz/cevherden olduğunu bildirmiştir. Buna rağmen müfessirlerin pek çoğu İsrailiyat kaynaklı bazı rivayetleri kullanmak suretiyle ilk insanın eşi/Havva'nın bizzat Âdem'in eğri kaburga kemiğinden yaratıldığını iddia etmişlerdir. Bu inanç İslami gelenekte zamanla oldukça kabul görmüştür. Başta bu rivayetlerde dile getirilen eğrilik olmak üzere erkeklerin fiziki güç gibi bazı farklı yönlerinin üstünlük kriteri sayılması neticesinde kadınlar ikinci sınıf varlıklar olarak algılanmıştır. Bu anlayış zamanla kadınların itibarsızlaştırılmasına ve değer kaybına yol açmıştır. Oysa Yüce Allah sınırlarını kendisinin belirlediği şu kâinat planında erkekler gibi kadınlara da yaratılış özelliklerine göre üstlenmeleri gereken görev ve sorumlulukları yüklemiştir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnette kadınlara en az erkekler kadar değer verildiğini, bir haksızlığa gidilmediğini açıkça görmekteyiz. Bu çalışmada kadına karşı sergilenen ayrımcılığın gerekçeleri üzerinde durularak, Kur'ân'ın ilgili mesajlarının doğru anlaşılmasına katkı sağlamak ve kadına yönelik itibarsızlaştırma çabalarının ardında dinin değil kültürel birikimin etkili olduğunu ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Kur'an, Kadın, Havva, Kadının Değeri, Kadının İtibarsızlaştırılması.*

The Evaluation of the Issues That Women Have Been Discredited Her in the Light of the Holy Qur'an

Abstract

Almighty God created the first man / Adam and his wife / Eve equally without regard to any superiority based on sex, and reported that the creation of both sexes was the same essence that named as soul. However, the majority of the exegetes alleged that the first man's wife / Eve was created from Adam's curved rib by using some Israeli narrations. In time, this belief has been quite popular and accepted in Islamic tradition. Women were perceived as second-class entities due to the fact that men are considered as the superiority criterion of some different aspects such as physical power and especially the curvature expressed in the sermons. As a reflection of this understanding, their testimonies are accepted at half rate according to the testimony of the man, and they are seen as the main actor of the sedition in society. This understanding over time has led to the discreditation

* Bu makale II. Ulusal Kadın Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve basılmayan "Kur'an-ı Kerim'e Göre İlk Kadının Dünyaya Teşrihi ve Değeri" adlı tebliğin içeriği geliştirilip kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir. / This paper is the final version of an earlier announcement called "The honoring of the woman to the world and her dignity in the light of the Holy Quran", not previously printed, but orally presented at a symposium called "National Second Women Symposium", the content of which has now been developed and partially changed.

of women. Yet in the universe plan of Almighty Allah himself, which is defined by his own limits, he imposed duties and responsibilities to women, like men, on the basis of their creation. In this context, we clearly see that women are valued as much as men and that there is no injustice in Qur'an and Islamic circumcision. This study focuses on the reasons for discrimination against women and attempts to understand the related messages of the Qur'an accurately and emphasizes that the cultural accumulation is influential not the religion behind the discursive efforts towards the woman.

Key Words: *Exegesis, Qur'an, Woman, Eve, Value of Woman, Discrediting of Woman.*

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerîm, sanılanın aksine bize ilk insanın yaratılışına ilişkin çok detaylı bilgiler sunmadığı gibi, yaratılan ilk kadın hakkında da fazlaca malumata yer vermemektedir. Bu yüzden özellikle kadının yaratılış mevzusu gündeme gelmiş ve klasik devir müfessirleriyle çağdaş yorumcular arasında temel tartışma konularından birini oluşturmuştur. Klasik dönemde kadının Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşü benimsenirken, son dönem bazı müfessirlerince ise ayetlerdeki teknik inceliğe vurgu yapılmak suretiyle kadının, Âdem'in bizzat kendisinden değil, onun vücuda geldiği maddeden yaratıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca yine bu konuyla yakından ilgili olarak eğri kaburga kemiğinden yaratılan kadının söz konusu bu eğriliğinin onun anatomisine etki ettiği ve bu yüzden değersiz bir varlık olarak dünya sahnesine çıktığı görüşü ağırlık kazanmıştır.

İlk kadın, "ilk insan olan Âdem'den yaratılmıştır" görüşünü benimseyenlerin, kadının Âdem'in eğri kaburga kemiğinden yaratıldığını, kemikteki eğriliğin de onun tabiatına sirayet ettiğine ilişkin rivayetleri de destekleyici bilgiler olarak sunmaktadırlar. Bu itibarla doğrudan kadının itibar kaybı gündeme gelmektedir. Bu yüzden kadının yaratıldığı maddenin/özün tespit edilip analiz edilmesi ve yaratıldığı ilk günden değer kaybına uğradığından söz eden rivayetlerin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu düşünceye hizmet etmeyi amaçlayan bu makalede kadının yaratılışından söz eden ayetlerin bağlam kurgusu da dikkate alınarak ayetlerin doğru anlaşılmasına ve kadının itibar kaybına neden olan meriviyatın vahiy bağlamında tahliline yer verilecektir. Bu sayede tabir caizse hayata yenik başlayan kadının ilk günden ihdas edilmiş itibarsızlaştırma çabalarının önüne geçilmiş olacaktır.

İnsanlık tarihinin bilinen en eski dönemlerinden itibaren, bütün kültür ve medeniyetlerde kadın, cinsiyet üzerinden sürekli bir itibarsızlaştırma çabasıyla erkeğin yanı sıra ikinci plana itilmiştir. Kısacası tarih boyunca kadınlar sürekli cinsiyet ayrımcılığıyla ve eşitsizliklerle karşı karşıya kalmışlardır. Kimi zaman erkeklerden daha düşük statüde görülerek hukuki haklarından mahrum bırakılmış, bir meta gibi kabul edilerek alınıp satılmış, kimi zaman ruhunun bile olup olmadığı gündeme getirilip tartışmaya açılmış ve sürekli erkekten geri konuma düşürülmüştür. Aslında erkekle-kadının fiziksel yapıları yönünden bir karşılaştırma yapılması gerekirse kadının aleyhine bir durumun söz konusu olduğu, dolayısıyla

bir erkeğin himayesi altında kalmasının Kur'an'ın indiği dönemde çok da mantıksız olmadığı açıktır. Lakin bu durumun tüm karakter üzerinden bir eksikliğe neden sayılması, esarete düşürülüp tüm beşeri ve insani değerlerinin zayıflatılması durumlar incitici bir hal almaktadır. Bu durum belki de İslam'ın geldiği dönem arifesinde kadının doğduğu andan itibaren utanç vesilesi kabul edilip, canlı canlı hayattan koparıldığı gayri insanî durumla zirve noktasına ulaşmıştır. Her ne kadar bu durumun tüm Arap kabileleri için geçerli olmadığı ya da İslam tarihi kaynaklarının ifadesiyle bu konuya ilişkin yaşanmış vakaların azlığı gerçeği dikkate alınsa da bu durum söz konusu olayın çirkinliğini ortadan kaldıracak cinsten değildir.

Tarihin daha çok erken dönemlerinde değersiz bir varlık olarak görülen kadınlar, Eski Çinlilerde, kocalarının kölesi sayılır, onlarla beraber yemeğe oturamazdı. Mısır'da kadınlar erkekle aynı haklara sahip olmuşlarsa da bu çok fazla uzun sürmemiş Firavun'un direktifiyle köleleştirilmişlerdir. Uygarlığın beşiği olarak görülen Yunan'da kadınlar kölelerle bir tutulmuş, Eski Roma'da ise babalarından kocalarına aktarılan adeta bir mal hükmünde sayılmış, sonradan kendilerine birçok hak tanınmışsa da eğitim eksikliği yüzünden bu hakları kullanamamışlardır. Yahudilikte, kadının neredeyse hiçbir değeri yoktur. Yahudilerin her sabahki dualarında yer alan şu cümle dikkat çekicidir: "Ezeli ilahımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun."¹ Kadını aşağılama ve ona karşı olumsuz tavır takınma geleneğinin Hıristiyanlıkta daha da güçlendiğini görmek mümkündür. Zira kadın, haram meyveyi Âdem (as)'e yedirerek cennetten çıkarılmasına ve bu suretle insan neslinin günahkâr olmasına neden olmuştur.² Hindüizm'de Mono yasasına göre, kadının babasından, kocası ve çocuğundan müstakil yaşama hakkı olmayıp mezkûr erkekler öldüklerinde kocasının akrabasından bir adama yamanırdı.³

Kısaca ifade etmek gerekir ki tüm kültür ve medeniyetlerde kadının neredeyse hiçbir hakkı olmadığı, evlilik dâhil kendisiyle alakalı tüm

1 Tayyib Okiç, bu duanın İbranice metin ve Fransızca tercümesiyle birlikte Yahudilerin Sefarad mezhebine ait bir dua mecmuasında geçtiğini ifade eder. bk. Muhammed Tayyib Okiç, *İslâmiyet'te Kadın Öğretimi*, 4. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984), 7.

2 Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslâmî Araştırmalar* 5/4 (1991): 262.

3 Cemal Ağırman, *Kadının Yaratılışı İle İlgili Rivayetler Bağlamında Yeni Bir Yaklaşım* (İstanbul: Rağbet Yayınları, ts.), 35.

kararlarda sadece erkeğin sözünün geçtiği anlaşılmaktadır. Sokrates ve Aristo gibi Antik dönem filozoflarının bile kadın konusunda söyledikleri değerlendirildiğinde ileri safhada bir ataerkillik düşüncesine sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.⁴

İslam öncesi Cahiliye döneminde de kadının durumu yukarıda ifade edilen dönemlerden pek farklı değildir. Bu dönemde kadın, sadece erkeğin kendisinden istifade ettiği ve neredeyse yaşam boyu herhangi bir hakkı bulunmayan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Katı ataerkil yapının devam ettiği bu dönemde kadının sosyal hayatta da birçok hakkının engellendiği anlaşılmaktadır. Kadın evliliğine kendisi karar veremediği gibi boşanma konusunda da karar, hiçbir kurala bakmaksızın tamamen erkeğin elinde bulunmaktaydı. Kadının miras hakkı bulunmadığı gibi, kocasına karşı da herhangi bir hakkı yoktu.⁵

Cahiliye Araplarında kız çocuklarının dünyaya gelişi uğursuzluk sayılır, utanç vesilesi olarak kabul edilirdi. Bazen bu utanç yüzünden, bazen de fakirlik korkusuyla nadiren de olsa bazı aileler bizzat kendi kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekte bir sakınca görmüyordu. Bu hususu Kur'an-ı Kerim şöyle dile getirir:

“Onlardan birine dişi (çocuğu olduğu) müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. (Şimdi ne yapsın) Onu, hakaretle tutsun mu, yoksa onu toprağa mı gömsün! Bak, ne kötü hüküm veriyorlar.” (en-Nahl 16/58-59).

“Ve sorulduğu zaman o diri diri toprağa gömülen kıza: ‘Hangi günahı yüzünden öldürüldü?’ diye.” (Tekvir 81/8-9).

İslam'ın gelişi ile birlikte kadınlarla ilgili temel sorunlar için çözüm yolları aranmış, kadının layık olduğu konum açıkça belirtilerek gereken değeri ona iade edilmiş, en az erkek kadar itibarlı olduğuna dikkat çekilmiş ve kadını itibarsızlaştırmaya yönelik algılar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Öncelikle vahyin direktifleri karşısında muhatap kabul edilmiş, değer verilen ve sorumluluk sahibi birey olma noktasına taşınmış,

4 Yunus Vehbi Yavuz, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü* (İstanbul: Bayrak Yayınları, 1999), 45-51.

5 Mustafa es-Sıbaî, *İslâm'a ve Garplılara Göre Kadın* (İstanbul: Nidâ Yayınevi, 1969), 19-21.

sonra da Hz. Muhammed'in söylem, tavır ve davranışları sayesinde kadının erkek gibi değerli olduğu düşüncesi toplum hafızasına kazınmaya başlanmıştır. Ancak bu olumlu yaklaşımla birlikte ortaya çıkan kadın tasavvuru sonraki saltanat dönemlerinde tekrar kaybolmaya yüz tutmuştur. Kur'an'ın, haklarının gözetilmesi gerektiği noktasında titizlikle uyardığı ve Resulullah'ın egemen erkek tasavvurundan uzaklaştırdığı kadın, yeniden erkeğe göre tali konumdaki seviyesine gerilemiştir.

Kadın konusu özellikle son bir-iki asırdır ilmi çevrelerde gündemde tutulan konuların başında gelmektedir. Erkeklerle dair kapsamlı ne herhangi bir kitap ne de makale yazılmazken kadın konusuna tahsis edilmiş onlarca kitap ve daha fazlası makale kaleme alınmış olup halen de üzerinde yazılmaya devam edilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri aslında Kur'an'da va'z edilen konularla, ataerkil yapıya bürünmüş ve toplumun kültürel değerler kapsamında ön kabulleriyle veya uygulamalarıyla çelişir olmasıdır. Bir başka etken mevcut toplumsal yapıda çoğunlukla ikinci plana bırakılan kadınların hak arayışları kapsamında talepleriyle erkek muhataplarının statü mücadelesidir. Oldukça geniş çerçeveli bu alanın tartışıldığı daha özel alanlar ise kadının yaratılışı, biyolojik farklılıklar, kadın-erkek ilişkisi, üstünlük/fazilet tartışması, ailede iktidar kavgası, bireysel ve sosyal kimlik mücadelesi gibi konulardır. Bu alanda epeyce eser yazıldığı söylenebilir. Bu bağlamda Musa Carullah'ın (ö. 1945) "Hatun", Kasım Emin'in "el-Mer'e fi'l- mücteme'i'l islâmî", A. Muhammed el-Akkad'ın (ö. 1964) "el-Mer'e fi'l-Kur'an", M. İzzet Derveze'nin (ö. 1984) "el-Mer'e fi'l-Kur'an ve's-sünne", Cemal Ağırman'ın "Kadının Yaratılışı", Mahmût Şeltut'un (ö. 1963) "el-Kur'ân ve'l-mer'e", Bekir Topaloğlu'nun (ö. 2016) "İslâm'da Kadın", A. Vedûd Muhsin'in "Kur'an ve Kadın", Mustafa Öztürk'ün "Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın", Hidayet Şefkatli Tuksal'ın "Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri", Rıza Savaş'ın "Hz. Muhammed Devrinde Kadın", H.İbrahim Karslı'nın "Kur'an Yorumlarında Kadın" adlı eseri örnek olarak verilebilir. Yine bu konu sözü edilen eserlerin dışında bazı makalelerde de müstakil başlıklar altında (hatta İslâmî Araştırmalar (1991), Dinî Araştırmalar (2016) vb. Dergilerinin kadın özel sayılarında) işlenmiştir. Bizim bu makalede irdelediğimiz husus, köklü değişimin yaşandığı çağımızda müslim-gayr-i müslim çevreden dilendirilen ve bazen de eleştirilen konular çerçevesinde kadınların özellikle itibar kaybına uğratıldığı konuların vahiy bağlamında ve bir bütünlük içinde değerlendirilmesidir.

1. Âdem'in Yaratılışı

Dünyaya teşrif etmiş ilk kadının yaratılışını daha iyi değerlendirebilmek için ondan önce yaratılan ilk insanın/erkeğin yaratılışını kısaca irdelemek yararlı olacaktır. Yüce Allah her türlü canlı-cansız görünen tüm mevcudattan en küçük atomlara kadar her görünmeyen varlığı sonsuz güç ve kuvvetiyle eşsiz bir düzen içinde yaratmıştır. Rububiyet sıfatı gereğince de hayatın bulunduğu âlemin her noktasında tekâmül ettirerek bu oluşumu sürdürmektedir. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem, melek ve cinler de dâhil tüm canlı-cansız varlıkların yaratılmasından ve insanın yaşamı için gerekli her şeyin yaratılıp yaşama elverişli hale getirilmesinden sonra, kendine has şartlar bağlamında topraktan var edilmiş, daha sonra da eşi yaratılmıştır.⁶

Kur'an'da ilk insan Âdem'in yaratılışının diğer insanların yaratılışından farklı olduğu ifade edilmektedir. Hatta bu yaratılışın farklı sûre ve ayetlerde birkaç aşamadan (Nuh 71/14) müteşekkil olduğuna ve geçirdiği değişimlere vurgu yapılmaktadır. Ancak ilk insan türünün yaratılışında sergilenen aşama halindeki bir oluşumun türler arası bir "evrim" ile bir bağlantısının olmadığını, sadece kendi türü içerisindeki oluşum aşamalarını veya tekâmülü yansıttığını ifade etmek gerekir. Bu aşamaların ilkinde su (*mâ*), (Enbiyâ 21/30; en-Nûr 24/45); *Çamur (tîn-i lâzib)* (es-Saffât 37/11); *kuru balçık (salsâl)* (er-Rahmân 55/14; el-Hicr 15/26, 28, 33) şeklinde su, toprak ve bu iki unsurun oluşumuyla ortaya çıkan maddeler söz konusudur.

İnsanın ilk olarak yaratılışının aşamalarının ifade edildiği bu ayetlerin yanı sıra yine insanın, mükemmel şeklini alacağı son bir aşamanın daha olduğu ayetlerde dile getirilmektedir. Bu aşama son bir düzenleme ve ilahi ruhtan üfleme şeklindeki son safhadır. "...Onu tam anlamıyla tesviye edip/şekillendirip ona ruhumdan üfleyeceğim..." (el-Hicr 15/29).⁷ Fahreddin er-Razî, (ö. 606/1209) "tesviye"den maksadın iki türlü olabileceğini, birincisinin; insanın şekil bakımından bilinen surete çevrilmesi, ikincisinin ise; insan bedenini meydana getiren organların ve unsurların birbirleriyle ahenkli duruma getirilmesi olduğunu ifade etmektedir.⁸

6 Sakıp Yıldız, *Kur'an Işığında Yaratılış Konuları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992), 13-26.

7 Ayrıca bk. Sâd 38/72.

8 Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, 2.

2. İlk Kadının Yaratılışı

İnsanın yaratılış serüvenine ilişkin Kur'an'daki kıssalara baktığımızda herhangi bir cinsiyet ayrımı güdülmediğini görmekteyiz. Yaratılış sürecinin ileriki aşamalarında ise ilk varlığın "Âdem" diye adlandırıldığını ve değerli bir varlık olduğunun bir karşılığı olarak da meleklerin kendisine secde etmesi istendiğini müşahede etmekteyiz (el-Bakara 2/30-37; el-Hicr 15/26-33; Sâd 38/71-76). Bu aşamaya kadar Âdem'in eşinin adından hiç söz edilmezken bir sonraki dönemde cennette iskân aşamasında yine isim verilmeksizin eş olarak kendisinden bahsedilmektedir.

Kur'an'da yukarıda da belirtildiği üzere ilk insan Âdem'in yaratılış konusunda çok detaylı olmasa da en azından yaratılış aşamalarına ilişkin bilgi verilirken, eşinin yaratılış konusunda fazlaca bilgi bulmak mümkün değildir. Bu açıdan Havva'nın yaratılış hakkındaki aşamaları bütün ayrıntılarıyla tespit etme, bu konuda ileri seviyede değerlendirmede bulunma ve zannî bilginin dışında sağlıklı bir çözüm üretme imkân ve kabiliyetine sahip değiliz.

Hz. Havva'nın yaratılışından söz eden ayetlere bakıldığında en kapsamlı bilgiyi bulabileceğimiz ayet Nisâ sûresi 1. ayettir. Bu ayette Yüce Allah şöyle buyurur: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً "Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun. "Müfessirlerin kahr ekseriyeti bu ayeti tefsir sadedinde aşağıda da üzerinde durduğumuz üzere görüşlerini, kadının kaburga kemiğinden yaratılışına dair hadisi merkez alarak temellendirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla ayette ifade edilen yaratılış keyfiyetinin dayanağı genel olarak söz konusu hadis ve bu hadisin değişik varyantlarla gelen diğer metinleri olmaktadır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu ayette hitabın kime yönelik olduğu, '**nefs-i vâhide**'den (نَفْسٍ وَاحِدَةٍ) ne kastedildiği ve "**minhâ**" (مِنْهَا) (ondan) zamirinin merciinin ne olduğu hususlarının ayrıntılarına girmek gerekir. Şayet ayetin başındaki "ey insanlar" ifadesinin muhatabı iyi analiz edilip anlaşılabilirse "nefsi vâhide" konusu da daha iyi anlaşılır hale gelecektir. Nisâ sûresi birinci ayetteki "ey insanlar" hitabı ya Hz. Muham-

med dönemindeki Kureyşlileri⁹ ya Mekkelileri¹⁰ ya da bütün insanları¹¹ kastetmiştir. Müfessirlerin farklı yorumlarını bir zenginlik kabul etmekle birlikte Kur'an'ın evrensel olma özelliğini ön plana çıkararak ve hitabın "ey insanlar" şeklinde umumiliğini göz önünde bulundurarak buradaki kastın tüm insanlar olduğu yönündeki görüşün çok daha isabetli olduğunu ifade etmek gerekir. Medenî bir sûre olduğu da dikkate alındığında hitabın sadece Kureyşlilere ya da Mekkelilere yapıldığı görüşü de oldukça zayıf düşmektedir.

"Nefs" kelimesi birçok anlama gelmektedir. Nisâ sûresinde can, canlı, ruh, akıl, insan, şahıs, kimlik, hayatın özü, bir şeyin kendisi...¹² gibi anlamlar arasından, Hz Âdem'in kastedildiği; nefis/insan yorumu, konuya ilişkin bir kaç rivayetin de desteğiyle klasik tefsir yorumlarında en çok tercih edilip kabul edilen yorum olmuştur. Bu yoruma göre ilk kadının, ilk insan olan Âdem'den yaratılmış olduğu ifade edilmiştir.¹³ Bir başka ifadeyle bu müfessirlere göre ayetteki "nefs-i vâhîde"den maksat "Âdem"; "zevcehâ" ifadesinden de anlaşılan "Havva"dır. Bu görüşün devamı olarak da Havva, Hz. Âdem'in sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır.¹⁴ Müfessirle-

9 Mustafa Ahmed el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 2. Baskı (Mısır: Şirketü mektebeti ve matbaati Mustafa el-Babi el-Halebi, 1373/1953), 2: 175.

10 Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm (Tefsîru'l-menâr)* (Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-'ilmiyye, 1420/1999), 4: 323.

11 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrût: Mustafa el-Babî el-Halebî, h. 1350.), I, 382; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 322; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1935), 2: 1271.

12 Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrût: Dâru lisâni'l-'Arab, ts.), 3: 677-678; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Mustafa Hicâzî (Kuveyt: Matbaatu hukûmeti Kuveyt, 1973), 16: 559-574; Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Rağîb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Kahire: nşr. Ahmed Halefullah, 1970), 764, 678.

13 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî Tefsîr'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-ma'rife, 1407/1987), 4: 149-150; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, I, 454; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf'an hakâiki't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl* (Beyrût: Dâru'l-fikr, ts.), 1: 492; Ebü'l-Fidâ İmâmüddîn İsmâil b. Şihabiddîn b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (Beyrût: Dâru ih-yâi't-türâsi'l-'Arabî, 1388/1969), 1: 448; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1: 382; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* 2: 1271.

14 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4: 150; Ebü Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzil* (Beyrût: Nşr. Halid Abdurrahman el-Akk, Mervan Suvar, 1995), 1: 63; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 3: 3.

rin bu yorumu, ayetin zahir anlamına değil, Âdem'in insanlığın atası olduğuna ilişkin eski bir kabule dayanmaktadır. Oysa ayetlerin zahiri kavram kurgusuna ve sözlük anlamlarına bakıldığında bu anlamın rahatlıkla verilemeyeceği aşikârdır.

Nisâ sûresi birinci ayette ifade edilen “insanlar” veya “sizi” ifadelerinden sadece erkeklere yönelik bir genelleme yapıldığı anlaşılmış olur ki, ayetin asıl muhataplarının hem erkek hem de kadınlar olduğu açık bir şekilde görülebilmektedir. Şu halde hem erkek hem de kadın cinsi nefs-i vâhide denen maddeden yaratılmış olmaktadır.

“Nefs-i vâhide” kavramı, insan soyunun biyolojik özü olan “canlı öz” şeklinde kabul edilmesi durumunda söz konusu canlı öz “erkek” ve “dişi” olarak şekillenmekte, bir tek öz (nefs-i vâhide)den eşi de yaratılarak, iki ayrı canlı öz yaratılmış olmaktadır. Yaratılan bu canlı öz, ilk yorumda belirtildiği gibi, insan oluşum süreci tamamlanmış bir erkek kişi değil, hem erkek hem de kadın olma özelliğini bir arada bulunduran temel bir insanlık potansiyelidir. Bu görüşün İslam âlimleri arasında epeyce kabul gördüğü ve pek çok araştırmacıya referans olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

Her iki cinsin aynı maddeden yaratılmış olduğu görüşünü ilk savunanlardan birisi olan Mu'tezilî müfessir Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/934) “Allah size kendi cinsinizden (min enfusikum) eşler nasip etti,” (en-Nahl 16/21) “Allah onlara kendi cinslerinden (min enfusikum) bir elçi gönderdi,” (Âl-i İmrân 3/164) ve “Allah size kendi cinsinizden (min enfusikum) bir elçi gönderdi,” (et-Tevbe 9/128) ayetlerindeki gibi “nefs-i vâhide” ifadesinin “bir tek kişi” manasında değil “aynı cins/tür” anlamında olduğunu belirtmektedir.¹⁶

İnsanın dünyaya teşrif ettiği veya cansız bir maddeden canlı bir varlığa dönüştüğü ilk aşama olarak adlandırılan nefs-i vâhide Kur'an'ın diğer

15 Daha geniş bilgi için bk. Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, 4: 331; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meal ve Tefsîr*, trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 132; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 2: 188-192; Mehmet Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler Yaratılış ve Hz. Âdem* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017), 76-82; Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslâmiyet'e Kadın*, 6. Baskı (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 80-85; Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, 2. Baskı (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2001), 66-73; Amine Muhsin Vedûd, *Kur'ân ve Kadın*, trc. Nazife Şişman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 38-44.

16 Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 9: 131.

sûrelerinde de benzer şekliyle tasvir edilmektedir.

“(Allah) sizi bir tek nefisten yaratmıştır, sonra ondan eşini de var etmiştir.” (ez-Zümer 39/6).

“Odur ki sizi bir tek nefisten yarattı, gönlü ısınsın diye ondan eşini var etti.” (el-A'râf 7/189).

Bu iki ayette de görüldüğü gibi ilk insanın yaratıldığı madde “nefs-i vâhîde” şeklinde tanımlanmakta ve akabinde eşinin de aynı maddeden yaratıldığı bildirilmektedir. Kısaca dünyayı şenlendirecek ilk erkek hangi tür kaynaktan yaratılmışsa eşi de aynı kaynaktan yaratılmıştır. Burada sözü edilen “minhâ” (مِنْهَا) ifadesindeki “hâ” (هَآ) zamiri, nefsi vâhîde tamlamasına yani “ilk cana, cevhere, öze” ait olmaktadır. Aynı cümledeki “zevehâ” (زَوْجَهَا) tamlamasındaki “hâ” (هَآ) zamiri de aynı tamlamaya gitmektedir.¹⁷ Şu halde söz konusu ayetler bir cinsin diğer cinsten yaratılmasının ötesinde, iki farklı cinsin aynı öz/cevherden vücuda getirildiğini göstermektedir.

Her bir varlık türünün kendine özgü bir cevherden, ama çiftler halinde vücuda getirildiği, ayrı ayrı her türün aynı varlık kimliğini kendisinde barındıran bir ilk çiftten türemiş olabileceği “Üzerinde düşünüp öğüt alınız diye her şeyi çift yarattık,” (ez-Zâriyât 51/49) ayetine dayandırılmaktadır.¹⁸

Şu halde “nefs-i vâhîde” ifadesinin erkek ve dişi olarak insanın aynı cinsten, aynı özden yaratıldığına işaret ettiğini ve insanın temel yaratılış maddesinin toprak ve su olduğuna yönelik Kur'an ifadelerine bakıldığında, erkeğin ve kadının bu iki maddeden meydana geldiğini söylemek gerekir.¹⁹

2.1. Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması

Yukarıda da dile getirildiği üzere çeşitli ayetlerde ilk insanın ‘nefs-i vâhîde’den yaratılışının ifade edilmesinin akabinde yine eşinin de aynı maddeden yaratıldığı belirtilmektedir. Söz konusu bu ayetlerde eşin ya da Hz. Havva'nın yaratılış detayları verilmemekle birlikte hadis ve tefsir literatürü içerisinde Hz. Havva'nın, eşi Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden

17 Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler*, 78.

18 Şekerci, *Kur'an-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*, 39-40.

19 Öztürk, *Cahiliyeden İslâmîyet'e Kadın*, 162.

yaratıldığına dair epeyce rivayet mevcuttur. Bunlardan bir şöyledir: “Allah herkese Âdem’e secde etmeyi öğrettiğinde, İblis secde etmekten imtina edince Allah kendisini lanetleyip, sonra Âdem’e eşiyile beraber cennette oturmasını belirtti. Âdem’in eşinin yaratılma zamanı konusunda ihtilafa düşüldü. Süddî, (ö.127/745) İbn Abbas, (ö. 68/687) İbn Mesud (ö. 32/652-653) ve bazı sahabelerden şunu nakletmektedir: ‘Allah İblis’i cennetten kovduğu zaman, Âdem’i orada iskân etti ve Âdem orada tek başına kaldı. Arkadaşlık kurabileceği herhangi bir kişi yoktu. Sonra Allah onu uykuya daldırdı ve sol kaburga kemiklerinden bir tanesini alarak yerini etle kapadı ve o kemikten Havva’yı yarattı. Âdem uyandığında yanında bulunan bir kadın gördü, ona kimliğini sorunca, O: ‘kadın’ diye karşılık verdi. Âdem tekrar niçin yaratıldığını bilmek isteyince; ‘bende huzur bulman için’ şeklinde cevap verdi. Meleklerin ‘onun ismi nedir?’ sorusuna Âdem; ‘Havva’ şeklinde karşılık verdi. Melekler yine; ‘Neden Havva ismini verdin?’ şeklinde sorunca Âdem; ‘Çünkü o diri (canlı) olan bir şeyden yaratıldı’ cevabını verdi.”²⁰

Hadis literatüründe Hz. Havva’nın kaburga kemiğinden yaratıldığına ve kırılğanlığına temas edilirken tefsir kaynaklarında ise ne zaman ve nasıl yaratıldığına ilişkin bilgiler verilmektedir. Örneğin Fahreddin er-Razî, Havva’nın, yaratılış maddesini ve zamanını şu şekilde ifade etmektedir: “Allah’ın İblis’i cennetten kovduğunda Âdem’in yalnız kaldığı sırada uyku halindeyken sol kaburga kemiğinden yaratmıştır”.

Hz. Havva’nın yaratılışı hakkında Buharî’de (ö. 256/870) yer alan bir rivayette şöyle denilmektedir: “Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa, komşusuna eziyet etmesin! Kadınlar konusunda birbirinize hayrı tavsiye ediniz, çünkü onlar kaburga kemiğinden yaratılmışlardır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı üst kısmıdır. Eğer doğrultmaya veya eğriliğini gidermeye çalışırsanız onu kırarsınız, şayet olduğu şekliyle de bırakırsanız sürekli eğri kalacağından onlarla ilgili mevzularda birbirinize iyilik tavsiye edin.”²¹

20 Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 4: 150; Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, 1: 453-454; Ebû Yahya Şemsüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed es-Semerkindî, *Bahru’l-’ulûm* (Beyrût: Dâru’l-fikr, 1996), 1: 278; Ebüssuûd Efendi el-İmâdî, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm ilâ mezâya’l-kitâbi’l-kerîm* (Beyrût: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-’Arabî, ts.), 2: 138.

21 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Nikah”, 80. Bu rivayete yakın benzer rivayetler için bkz. Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-sahîh* (İstanbul:

Kadının; Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılışından bahseden ve Buhari'de geçen hadisin değişik varyantlarının diğer hadis külliyatında da küçük farklılıklarla yer aldığını görmekteyiz.²² Ancak bu rivayetlerde Hz. Peygamber'in "Kadın kaburga kemiği gibidir" (إِنَّمَا الْمَرْأَةُ كَالضَّلْعِ) ifadesiyle kadınların naif ve narinliklerine vurgu yaptığı ve bu yüzden erkekleri kadınlara karşı yumuşak ve güzel davranmaya çağırdığı anlaşılmaktadır. Aslında Hz. Peygamber bu ifadeyle onların yaratılışlarından bahsetmekten ziyade ruhsal yapıları açısından hassas olduklarına dikkat çekmiştir. Nitekim hadiste geçen "el-dıl'u" (الضَّلْع) kelimesi sadece kaburga anlamında kullanılmamakta, eğrilikten kinaye²³manasına da gelmektedir.

Yukarıdaki rivayetlerin İsrailiyat referanslı haberlerden olduğunu anlamak hiç de zor değildir. Nitekim bu konuya ilişkin Tevrat'ta Allah'ın; Adam (Âdem)'a uygun bir yardımcı yaratmak için uyuduğu sırada kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadığı ve bu kaburga kemiğinden bir kadın yarattığı daha sonra da yanına getirildiğinde Adam'ın "Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir, buna 'nisâ' denilecek, çünkü o insandan alındı" şeklinde ifadeleri kullandığı açıkça ifade edilmektedir.²⁴ Geline bu noktada Tevrat'ın bu ifadeleriyle yukarıda hadis ve tefsir kaynaklarında yer alan rivayetler arasında benzerlik olduğu, dolayısıyla söz konusu bu muhtevanın Yahudi kültürüne dayandığı anlaşılmaktadır.

Kadının kendisinden yaratıldığı ifade edilen kemikteki eğrilik; kaburga kemiği için ahlaki açıdan herhangi bir mesele içermeyen doğal/fitrî bir durum olsa da; kadının yapısındaki bu eğrilik doğal olarak ahlaki açıdan problemlili bir durumun mevcudiyetine işaret etmektedir. Ancak fitratı itibariyle problemlili yaratılan kadının, tabiri caizse bu sorunlu yaratılışla kulluk mücadelesine hükmen mağlup olarak başlamasının gerekçeleri konusunda hiçbir ipucuna rastlanmamaktadır.²⁵

Çağrı Yayınları, 1981), "Rada", 60; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Talâk", 12; Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992), 9152; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, 2. Baskı (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992), 6: 279.

22 Müslim, "Rada", 65; Tirmizî, "Talâk", 12.

23 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8: 77.

24 Detayları için bk. *Kitab-ı Mukaddes*, Tekvin 2/18-24.

25 Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, 76. Ayrıca ilk kadının yaratıldığı madde ile ilgili daha geniş değerlendirme için bk. Züleyha Birinci, "Nefs-i

Yukarıdaki rivayetlerde kadının karakteri ve kişilik yapısıyla müdahaleci, sert ve kırıcı bir tarzda uğraşılmaması konusundaki bu tavsiye, erkek için bir ikaz mahiyetindedir. Fakat sadece kadında değil, her bireyin yapısında buna benzer eğriliğin mevcudiyeti söz konusudur. Ancak rivayetlerdeki şekliyle bu eğriliğin sadece kadın için dillendirilmesi, erkeğin sanki bu eksikliklerden uzak olduğu gibi bir intibaya neden olmakta ve bu yüzden kadını, insan neslinin erkeğe göre daha eksik veya kusurlu bir türü konumuna indirgemekte²⁶ ve erkeklerden daha düşük bir profilde olmalarına sebebiyet vermektedir. Oysa "Gerçek şu ki, biz ona yolu yöntemi gösterdik. Şükredici ya da nankör olması, artık kendisine bağlıdır" (el-İnsân 76/1-3) ayetinde de dikkat çekildiği gibi Kur'an'ın tüm pasajlarındaki ana temanın kadın- erkek her iki kesim için eşit olduğu, söz konusu bu çifte standartlı ataerkil zihniyetin yine Kur'an'ın temel tezleriyle uyuşmadığı izahtan varestedir.

Burada dikkat çeken bir husus da ister erkeğin ister kadının diğer cinsten yaratılmış olması diğerine karşı bir üstünlüğü ifade etmeyeceğidir. Bir başka ifadeyle önce yaratılmış olmak onun faziletine karşılık gelmez.²⁷ Kur'an'a göre üstünlük ölçüsünün kriteri zaten takva²⁸ olarak bildirilmektedir.

Tevbe sûresinde iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevi hem erkeğe hem de kadına aynı tür görev olarak verilmekte (et-Tevbe 9/71) ve bir ayırma gidilmemektedir. Şayet kadın doğuştan bir eksiklikle yaratılmış olsaydı, bir erkek gibi iyiliği emretme ve kötülüklerden uzaklaştırma görevini layıkıyla yerine getirmesi elbette düşünülemezdi.

Hz. Havva'nın Hz. Adem'in sol eğe kemiğinden yaratılmış olduğuna ilişkin rivayetlerde geçen detaylı bilgilerin, karşılıklı konuşmaların aslının olmadığını ve genel hatlarıyla İsrailiyat haberlerinden olduklarını belirten Abdullah Aydemir, çeşitli mecazî yorum yapılabilecek hadislerin temel hedefinin, kadınlara karşı munis, şefkatli olmanın ve onlarla iyi ge-

Vahide İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:47, (2014), 151-164.

26 Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, 77.

27 Birinci, "Nefs-i Vahide İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme", 162.

28 el-Hucûrât 49/13.

çinmenin teminatı olduğunu belirtmektedir.²⁹ Kaldı ki söz konusu hadisin sıhhati üzerinde bir şüphe bulunmadığını veya mecazî anlamın ötesinde gerçek yaratmadan bahsettiğini kabul etsek bile, bunun eşitsizlik anlamına geldiğini söylemek zordur. Zira kadın ilkin farklı bir yaratılış ilkesi ile dünya sahnesine çıkarılmış olsa bile bu onun insan olma özellikleri açısından bir eşitsizliği gerektirmez. Tıpkı Hz. İsa'nın farklı bir yaratılış sistemiyle yaratılmasında diğer insanlardan herhangi bir farkının bulunmaması gibi.³⁰

Kadınların eğriliğinden söz eden hadisin sahih olup olmamasına ilişkin arizî bir durum bulunmaması durumunda dikkat edilmesi gereken bir husus kadınların tabiatlarının, mizaçlarının beyanı için belîğ bir teşbih (benzetme) ve temsil olarak anlaşılması gerektiğidir. Bu hadis, bazı varyantlarında teşbih edatı ile “eğ kemîği gibi” nakledilirken, bazen de teşbih edatı olmadan “kadın kaburgadandır” şeklinde teşbih-i belîğ olarak rivayet edilmiştir. Bu itibarla bazı rivayetlerde kadınların kaburga kemîğinden yaratılmış olduğunu ve o kemikte eğrilik bulunduğunu ve bunun da tam olarak düzeltilmesinin imkânsızlığını belirten ifadelerin manayı kuvvetlendirmek için zikredilen ifadeler olduğu söylenebilir.³¹

Şunu da ifade etmek mümkündür ki ayette “ce'ale” (جعل) yerine “haleka” (خلق) fiilinin kullanılması, yeni bir yaratılışa işaret eder. Zira Hz. Havva, Hz. Âdem'in eğ kemîğinden yaratılmış olsaydı, “ce'ale minhâ zevcehâ” (جعل منها زوجها) ifadesi kullanılacaktı. Çünkü “ce'ale”(جعل) fiili iki şeyin aynı maddeden yaratıldığını gösterir.³² Dolayısıyla hadisin sıhhatinde bir zayıflık bulunmaması durumunda en iyi yorum hadiste teşbihin olduğunu ifade etmek olacaktır.

3. Kadının Değeri

İslam'ın kadına bakışı konusunda iki karşıt görüş son yıllarda adeta birbiriyle yarışmaktadır. Bir taraf ayet ve hadisler üzerinde oldukça zorlama bir te'ville İslam'ın kadına değer vermediği, onu aşağıladığı, erkeği üs-

29 Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyât* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1989), 252-253.

30 Ağırman, *Kadının Yaratılışı İle İlgili Rivayetler Bağlamında Yeni Bir Yaklaşım*, 222-223.

31 Adem Dölek, *Edebî Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, (Erzurum: Ekev Yayınları, 2001), 191.

32 Abdulcelil Candan, *Kur'ân Okurken Zihne Takılan Ayetler* (İstanbul: Elest Yayınları, 2004), 176.

tün sayıp kadını ikinci plana ittiği şeklinde iddialarda bulunurken; diğer taraftan da bu iddiaların aslının olmadığını, İslam'ın kadına hak ettiği değeri verdiğini, kadını erkekle bir tuttuğunu ispatlamaya çalışmaktadır.³³

Kur'an-ı Kerim'in, kendi özgün bağlamı içinde incelendiğinde gerek erkek gerekse kadına yönelik ifadelerde hiçbir ayrıma gitmediği, her iki cinse de aynı tür hak ve sorumluluklar yüklediği görülmektedir. Ancak tarih boyunca görülen kadına karşı aleyhte tavır takınılması, kadının ikincil insan muamelesi görmesi, aşağılanıp toplumdan soyutlanması Kur'an kaynaklı olmayıp yabancı kültürlerin İslam'a girmesi sonucu oluşan yaklaşımlardır. Oysaki Allah'ın, erkek gibi özgün bir varlık olarak dünya sahenesinde sorumluluk sahibi kılıp bir takım eylemlerle teklifte bulunduğu kadını eksik yaratıp erkeklerden beklediği karşılığı kadınlardan bekleme ve hatta aşağılaması mümkün değildir. Ancak Müslümanların ilk dönemde cahiliye Araplarından ve diğer kültürlerden edindikleri olumsuz değerler neticesinde ve zamanla Kur'an'ın özgün/safi ilke ve esaslarından uzaklaşmak suretiyle kadına karşı olumsuz düşünce, tutum ve davranışlar artma eğilimi göstermiştir. Bu eğilim, günümüze kadar da devam etmiştir.

İslam, insanların fitratlarına bağlı olarak yükümlülükleri tespit etmektedir. Bu bakımdan hiçbir sorumlu bireyden kayıtsız şartsız mutlak bir eşitlik içinde hareket etmesini beklememektedir. Zira Allah'ın "Her kişiyi ancak gücünün yettiği ölçüde sorumlu tutar", (el-Bakara 2/286) ayetinde de ifade ettiği gibi insanların ancak güçleri nispetinde yükümlülüklerinden ancak söz edilebilir. Sözgelimi fiziksel yönden güçlü birisinin yaptığı işi, zayıf ve çelimsiz bir bireyden beklemek ne kadar makul ve mantıklı değilse aynı şekilde erkeklerin de yapabilecekleri şeyleri kadınlardan beklemek o derece mantıklı olmasa gerektir.

Yüce Allah erkek ve kadını herhangi bir ayrıma tabi tutmadan ah-sen-i takvim (et-Tin 95/4) kavramıyla tanımladığı mükemmel bir yapıda ve eşit ölçülerde vücuda getirmiştir. Yaratıcı nezdindeki üstünlük ölçüsü sadece iman edip iyi davranışlarda bulunup bulunmama ve ahlakî esaslara göre hayatını şekillendirip şekillendirmeme olarak tanımlanabilir. Bunun dışındaki hiçbir ölçüt eşitsizliği belirlemede rol almamaktadır. Bir başka ifadeyle dişilik ve erkeklik Yüce Allah'ın birer ihsanı olup birbirlerine karşı üstünlük ifade etmez; aksini iddia etmek O'nun adil yaratıcı

33 Mustafa Tunçer, "İslâm Dininin Kadına ve Aileye Bakışı", *Kadın ve Aile Hayatı*, ed. Nazım Elmas (İstanbul: Pegem Akademi Yayınları, 2017), 62.

fikri ile çelişir. Zerre miktarı iyilik veya kötülüğün hesap edildiği rabbanî hesapta, insanların cinsiyet, renk ve soy gibi farklılıklarının herhangi bir kıymet-i harbiyesi olamaz. Tam bu noktada kadının değersiz sayıldığı bir toplumda, dikkat çekici bir mesaj niteliğinde olan Hz. Süleyman'ın çağdaşı Seba Melikesi'nin sergilediği yönetim şekline ilişkin olumsuz bir hüküm içermeyen (en-Neml 27/22-37) Kur'an mesajı, toplumsal değer üretmenin cinsiyete bağlı değil liyakat ve yetenek eksenli yapıldığının açık örneğidir.

Erkek ve kadının insan olma vasfı bakımından birbirinden faziletli olmadığı veya birbirine üstünlük taslayamayacağına gerekçesi aslında hiç kimsenin yaratılış aşamasında cinsiyet tercihi bulunma hakkına sahip olmamasıdır. Bu konuda tek yetkili küllî irade sahibi Yaratıcı Allah olup kimi ailelere erkek, kimi ailelere kız veya her iki cinsten evlat bahşetmekte hatta dilediği ailelere de hiç çocuk vermemektedir. (Bk. eş-Şûra 42/49-50).

Erkeğin kadına karşı üstünlüğü konusu her gündeme geldiğinde ilk akla gelen şey Kur'an'da kadınlarla erkekler arasında bir derece üstünlük bulunduğunu ifade eden ayettir: "Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Erkeklerin, kadınlar üzerinde, bir derece(fazla hak)ları vardır." (el-Bakara 2/228).

Nisâ sûresi 34. ayette ifadesini bulan ve aile kurumu kapsamında ailenin geçimini temin sebebine mebni olarak erkeklerin kadınlar üzerinde "kavvam" kılınması erkeklere fonksiyonel bir üstünlük yüklemektedir. Ancak erkeklere tevdi edilen bu yetkilendirme aile kapsamında soyutlanarak ontolojik anlamda erkeğe artı değer, kadına ise eksi değer olarak tüm hayat için genelleştirilmiş ve hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Kadın erkek arasında akıl, irade ve dini sorumluluğa sahip olma bağlamında herhangi bir fark gözetilmediği veya bu alanda tam bir eşitlik olduğu Kur'an-ı Kerim'de açıkça vurgulanmaktadır. "Erkek veya kadından her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar." (en-Nisâ 4/124). "... Erkek veya kadından her kim inanarak faydalı iş yaparsa onlar cennete girerler ve orada kendilerine hesapsız rızık verilir." (el-Mü'min 40/40). Görüldüğü gibi Allah katında kadın veya erkek olsun sarf ettikleri çaba ve gerçekleştirdikleri eylemler itibariyle farklı değerlendirme kriterlerine tabi tutulmamaktadır.

Kur'an kadın-erkek arasında bir fark gözetmeyen bir anlayış sergilemektedir. Ancak bazen inanan kadınlara örnek veya ibret olması için pek çok kadından söz etmektedir. Hz. Meryem hariç hiçbirisinin özel adını belirtmemektedir. Bu kadınların bir kısmından inanan kadınlara onlar gibi olmamaları gerektiği hatırlatırken; bir kısmından da onlara uyulması gerektiği³⁴ tavsiye edilmektedir.³⁵

Konu ile ilgili şu hususa da dikkat çekmek gerekir ki, cinsiyet ayrımı güdülmeden inanıp değerli davranışlarda bulunan erkek ve kadınların cennete gireceği, kendilerine hiçbir şekilde haksızlık yapılmayacağı bu ayetlerde vurgulanmasına rağmen; ataerkil düşünce yapısını yansıtan bazı rivayetlerde cennetle müjdelenen ('aşere-i mübeşşere) sahabeler arasında Hz. Aişe, Hz. Fatma başta olmak üzere hiçbir kadın sahabenin zikredilmemesi de manidardır.³⁶

Kur'an'ın erkek-kadın arasındaki cinsiyet rollerine ilişkin değer skalasında dini derecelere vurgu yapan ayetlerden biri de Ahzab sûresinde geçmektedir. Bazı rivayetlere göre Hz. Muhammed'in eşlerinden Ümmü Seleme'nin "Ya Resûlullah! Kur'an'da sürekli erkeklerden bahsedilmekte, aksine biz kadınlardan hiç söz edilmemektedir"³⁷ şeklindeki ifadesi üzerine nazil olan ayette şöyle buyurulmaktadır:

"Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taate devam eden erkekler ve taate devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, (Allah'a) saygılı erkekler ve saygılı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar; (işte) Allah bunlar için bağış ve büyük bir

34 Örnek bir durum için bk. et-Tahrim 66/10-12.

35 Emine Öztürk, "Kur'an'ın Kadına Bakışı ve İslam Tarihinde Kadının Sosyal Statüsüne Genel Bir Bakış", *Harakani Dergisi*, Sayı: 2, (2014): 17-34, 25.

36 Buhârî ve Müslim dışında hadis külliyatı içerisinde (Tirmizî, "Menâgıb", 76; Ebû Dâvûd, "Sünne", 9; Nesaî, "Salâtü'l-leyl", 5, 56; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3: 174.) yer alan kaynaklarda cennetle müjdelenen on sahabenin adı geçmektedir. Ancak farklı varyantlarla gelen rivayetlerin her birinde sabit on kişinin adı yerine değişik adlarla ifade edilen sahabeler yer almakta ve bunların içerisinde hiçbir kadın yer almamaktadır. Bu konu üzerinde değerlendirmeler için bkz. Ali Yılmaz, "Aşere-i Mübeşşere Algısının Tarihsel Gerçeklik Perspektifinde Değerlendirilmesi", *İSTEM* 29 (2017): 79-101.

37 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 8.

mükâfat hazırlamıştır.” (el-Ahzâb 33/35).

Bu ayette de görüldüğü gibi erkek ile kadın Müslüman ve mümin olma ortak paydasında bütün dinî, ahlakî üst değerler konusunda ayrı ayrı, fakat birbirine eşit olarak zikredilmektedir. Ayrıca başka bir ayette “Onlar (hanımlarınız) sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz” ifadesiyle ferdi ve sosyal yaşantı bağlamında birbirlerinin mütemmimi, kusurlarının örtücüsü olma yönünden aralarında bir fark olmadığına işaret edilmektedir.

Allah, insan neslinin sürmesi için değişik fizyolojik tarzda donattığı kadın ve erkeği; aralarında sevgi ve merhamet eksenli bir yapının oluşumu için adeta birbirleriyle örtüşen bir yapıyla yaratmıştır: “O’nun ayetlerinden biri de, size nefislerinizden, sakinleşeceğiniz eşler yaratması ve aranızda sevgi ve acıma koymasındır.” (er-Rûm 30/21). Bu ayette de görüldüğü gibi farklılıkların oluşturduğu birbirini tamamlama hali, kadına aneliği ve bunun gereği olarak da biyolojik farklılıkları ve fiziksel görünümünden kaynaklanan cazibeyi tanıırken (Âl-i İmrân 3/14); erkeğe fiziksel kapasiteye dayalı yetenekleri sağlamıştır. Ancak yaratılıştan gelen bu farklılıklar birini diğerinden daha fazla onur, izzet ve takva sahibi kılmaz.

4. Kadının İtibar Kaybına Uğratıldığı Hususlar

Kur’an-ı Kerîm’in, kadının değeri konusundaki bakış açısını ele alırken kadın aleyhinde olumsuz yaklaşımlara neden olan hususlardan da söz etmek gerekir. Zira yanlış algıların oluşmasında izlenen yol ve metodun eksiklikleri ifade edilmedikçe konunun sağlam bir zeminde değerlendirilmesi ve buradan Kur’an’ın maksadının doğru anlaşılması ve sağlıklı bir sonuca varılması mümkün değildir.

4.1. Kadının Yaratılıştan Eğri Olduğu Söylemi

Yukarıda da belirtildiği üzere İsrailiyat türü haberlerden olduğu aşikâr olan kimi rivayetlerde kadının erkeğin eğe kemiğinden yaratılmış olduğu, ancak bu eğriliğiyle ondan yararlanılmasının doğru olduğu, aksi halde kırılacağı³⁸ şeklindeki ifadeden onun düzeltilemez yönüne vurgu yapıldığı ve açıkça itibar kaybına uğradığı anlaşılmaktadır. Eğer kadın düzeltilmesi zor bir bünyede yapıda yaratılmışsa ne onu tamir etmenin ne de ona hayır tavsiye etmenin bir faydası yoktur. Dahası Allah’ın doğuş-

38 Müslim, “Rada”, 18.

tan eğri yarattığı düşünülen kadını onarmaya çalışmak, Allah'ın iradesine müdahale şeklinde de anlaşılabilir. Şayet erkeğin bedenindeki eğe kemiğinden yaratılan kadın hakikaten eğri veya arızalı ise o takdirde eğriliğin temel sahibi olan erkek neden herhangi bir eğrilikle anılmamaktadır. Kadına karşı negatif ayrımcılığın ve onun ikinci sınıf görülmesinin din adına çözüme kavuşturulmasına yönelik öncelikle bu ön kabulün sorgulanması gerektiği aşikârdır.³⁹

4.2. Kadının İlk Günahın Müsebbibi Sayılması

Müslümanlar arasındaki genel kanaata göre Hz. Âdem'in cennetten kovulmasına neden olan kişi, onun eşi Hz. Havva'dır. Bu konuda ileri sürülen iddiaya göre İblis'in yerine Hz. Havva Hz. Âdem'e "gel şu ağaçtan yiyelim" diyerek yasaklanmış meyveden yemesini sağlamış ve böylece her ikisinin de cennet yurdundan çıkarılmasının müsebbibi olmuştur.⁴⁰ Bazı tefsir kaynaklarında uzunca anlatılan bu hikâyenin benzerini Tevrat'ta⁴¹ bulmak hiç de zor değildir. Tevrat'ta anlatılan bu hikâyenin sonunda suçlu yine Hz. Havva ilan edilmektedir. "... Ve adama dedi: Karının sözünü dinlediğin ve "ondan yemeyeceksin" diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetli oldu..."

Tevrat'ta geçen söz konusu ifadeler ve tefsir kaynaklarında yer alan rivayetler Kur'an'la tamamen çelişmektedir. Zira Yüce Allah Kur'an'da açıkça Hz. Âdem ve eşinin yasak meyveden yemeleri için aldatanın şeytan olduğunu bildirmektedir: "Derken şeytan, onların, kendilerinden gizlenmiş olan çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı: "Rabbimiz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedi kalıcılardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan menetti." (el-A'râf 7/20).⁴² Bu ayetlerde özellikle vurgulanan nokta, kadının ilk günahın işlenmesini teşvik eden bir varlık olmadığıdır. Zira Kur'an, ilk günahı Âdem ile Havva'nın beraber işlemelerinden dolayı her ikisinin de cezaya çarptırıldığını ifade

39 Mehmet Okuyan, "Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2007), 93-133, 4, 8.

40 Ebüssüûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1: 91.

41 Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 3: 1-17.

42 Benzer şekilde Kur'an'da (el-Bakara 2/36) Hz. Âdem ve eşini şeytanın kandırıp ayaklarını kaydıracağı ve cennetten çıkarılmalarına neden olduğu ve ayrıca Hz. Âdem ve eşine ebedi saltanatlarının gerçekleşmesine yönelik vesvese verenin yine şeytan tarafından verildiği (Tâhâ 20/120) ifade edilmektedir.

etmektedir. Bu itibarla Havva'nın yaratılışını, İsrailiyat türünden rivayetlerle destekleyip onu kötülüğün kaynağı olarak mahkûm etmek, üstelik bu kötülüğü tüm kadınlara şamil olacak şekilde genelleştirmek, Kur'an'ın mesajıyla tamamen tezat teşkil etmektedir.⁴³

Bu kapsamda şu hususu da gündeme alıp değerlendirdiğimizde yine ilk suçun kadına ait olmadığı anlaşılmalı olacaktır. Şayet ilk günah Havva'ya ait olsaydı cezalandırma sadece kendisini kapsamış olacaktı. Oysa ilgili ayetlere bakıldığında cezalandırmanın her ikisini de içerdiği kolayca anlaşılabilir. Kur'an'ın genel karakteri olarak cezaların şahsiliği ilkesini de konuya ilave edecek olursak suçun Havva'ya ait olmadığı, aksine hem Havva'yı hem de Âdem'i ayartmaya çalışan şeytana ait olduğu görülecektir. Hâsılı ilk suçun işlenmesine sebep olanın kadın olduğu tezinin geçersizliği, Hz. Âdem gibi eşit hak ve sorumluluğa sahip olduğu, yanlış tercihte bulunma konusunda ondan bir farkı olmadığı netleşmektedir. Dolayısıyla bu söylem üzerinden kadının değersizliği iddiasının mesnetsiz olduğu, eşinin gerisinde ikinci planda kaldığı görüşünün anlamsız olduğu anlaşılmaktadır.

4.3. Kadının Fitne Unsuru Sayılması

Kur'an-ı Kerîm'de imtihan, şirk, küfür, baskı, nifak, günah gibi geniş bir çerçevede kullanılan fitne kavramı, temel olarak 'deneme/sınama' anlamına gelmektedir.⁴⁴ Fitnenin, Kur'an'ın genel ilkeleri kapsamında hem erkek hem de kadın için söz konusu olması gerekirken, ataerkil geleneksel yaklaşımlarda kadının, meselenin merkezine çekilmesi oldukça düşündürücüdür. Şüphesiz fitnenin kadınla özdeşleştirilmesinde bazı hadis rivayetlerinin güçlü bir rolü olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan biri "Benden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne sebebi bırakmadım"⁴⁵ hadisidir. Hadisin sıhhat değeri bir tarafa burada gözden ırak tutulmaması gereken nokta "fitne" kavramının Türkçe karşılığının hadiste kullanılan anlamdan daha farklı bir perspektifte ele alınmasıdır. Nitekim Bakara sûresinde Hârût ve Mârût'un sihri öğretme bağlamında söyledikleri "Biz bir fitneyiz (sizin için bir sınavız), sakın küfre gitme(yin)!" demedikçe kimseye bir şey öğretmiyorlardı" (el-Bakara 2/102), ifadele-

43 Şekerci, *Kur'an-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*, 40.

44 Mustafa Çağrırcı, "Fitne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13: 156.

45 Buhârî, "Nikâh", 17; Müslim, "Zikr", 97.

rinde açıkça görüleceği üzere 'sınama/deneme' anlamında kullanılmıştır. Bu itibarla Arapçadaki anlamı dikkate alınmadan ya da öncelenmeden doğrudan yukarıda belirtilen ve yaygın olan kullanımıyla "fitne" olarak çevrildiğinde bir anlam kaymasına neden olacağı kanaatindeyiz.

Kadının fitne unsuru olduğu toplumsal hafızada o kadar yer etmiştir ki onun sosyal hayattan tecrit edilip mağdur edilmesinde, neredeyse bir konsensüs sağlanmış durumdadır. Bu bağlamda Müslüman coğrafyada kadının fitneye sebep olur endişesiyle mescit ve camilerde ibadet yapmaktan uzaklaştırılmasında sorunun ciddiyeti rahatlıkla görülebilir. O kadar ki, kadının fitne çıkarma ihtimalinin yüksek olması nedeniyle camiye dahi gitmesini sakıncalı görenler, Resûlullah'ın kadınlara bu konuda ön ayak olduğunu ifade etmekten de geri kalmamışlardır. Örneğin toplum nezdinde önemli bir itibarı bulunan İmam-ı Gazzalî'nin (ö. 505/1111) aşağıda yer alan ifadesiyle kadının fitne unsuru olduğuna yönelik anlayışın oluşumunda önemli katkısının olduğu söylenebilir:⁴⁶

"Hz. Muhammed, kadınların camiye gitmelerine müsaade etmiştir, ancak bu dönemde en doğrusu onların evlerinde oturmalarıdır. En uygun hareket odur ki, Müslüman kadın ancak mühim bir konu için evinden çıkabilir, aksi takdirde sıradan sebeplerle dışarı çıkması çoğu zaman fesadın oluşumuna yol açabilir".

Oysa Resûlullah kadınların mescide gitmemeleri konusunda sahabenin baskıcı tutumunu şu sözleriyle engellemeye çalışmıştır: "Allah'ın cariyeleri/kadınları Allah'ın mescitlerinden menetmeyiniz."⁴⁷ Ancak daha sonraki dönemlerde fitnenin artma endişesiyle kadınlar sosyal hayattan uzaklaştırılmıştır.

Kadınların mescide gitmeleri konusunda yalnızca Gazzalî değil, pek çok geleneksel yorumcu aynı düşüncüyü paylaşmaktadır. Örneğin Mevdûdî, (1903-1909) kadınların gündüz vaktinde değil de yatsı ve sabah namazı gibi gece karanlığında kılınan namazlarda bulunabileceğini söylemektedir. Bu düşünce, kadınların evlerinde kıldıkları namazın mescitte kıldıkları namazdan daha faziletli olduğu iddiasına kadar varmıştır. Bu görüşe gerekçe olarak fitneden korunma hususunda evlerin daha emni-

46 Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî, İhyâu 'ulûmi'd-dîn, 2. Baskı (İstanbul: Arslan, 1974), 3: 523.

47 Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Salât", 52.

yetli oluşu gösterilmektedir.⁴⁸ Öte yandan kadınların cami ve mescitlere her türlü gayeyle gitmesi hususuna dair herhangi bir yasaklama ve engelleme gerekcek olsaydı, bu konuya ilişkin beyanlarını Hz. Muhammed hayattayken bizzat kendisi verebilirdi. Bu itibarla sözlü ve fiili sünnete dayalı oluşan bir geleneğin, sonraki dönemlerde bazı mülahazalarla uygulanmamasının isabetli bir karar olmadığı söylenebilir.⁴⁹

İslam dünyasında kadın aleyhtarı görüşlerin yaygın hale gelişinde, fitne kavramıyla yakın ilişkisi bulunan namus veya iffet kavramıyla alakalı geleneksel anlamın etkili olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığının yüksek noktaya ulaştığı bu düşünce yapısında erkeklerin lehine büyük ölçüde bir müsamaha anlayışı güdülmekte, iffet veya namusun sadece kadınlara has bir unsur olduğu şeklinde algılanmaktadır. Oysa şeref ve hay-

48 Şekerci, *Kur'ân-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*, 63.

49 İslâm'ın ilk yıllarında sosyal hayatın içinde yer alan kadınlar, namaz için mescide gidip Hz. Peygamber'in hutbe ve vaazlarını dinlemişlerdir. Onlar, dini pek çok meseleyi çekinmeden Hz. Peygamber'e sorarak öğrenmişlerdir. Onların bu özelliği, Hz. Aişe'nin şu sözünde dile getirilmektedir: "Ensar kadınları ne iyi kadınlardır; çünkü hayâları dinlerini öğrenmelerine engel olmadı." (İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6: 148). Hz. Peygamber döneminde kadınların da aynen erkekler gibi mescide giderek vakit, Cuma, bayram günlük vakit namazlarına katılmaları (Buharî, "*Salât*", 2, "*İdeyn*"; 7) yanında, günün erken saatinde kılınan sabah namazına dahi gittikleri, Hz. Aişe'den gelen şu rivayetten de anlaşılmaktadır: "Rasûlüllah sabah namazını kıldıracağı zaman mümin kadınlar örtülerini örterek orada hazır bulunur, daha sonra da evlerine dönerlerdi ki (hava karanlık olduğu için) onları kimse tanıyamazdı". (Buharî, "*Salât*", 13). Görüldüğü gibi, ilim tahsil etmenin kadın erkek herkese farz olduğu İslâm'ın Hz. Peygamber dönemindeki uygulaması sırasında kadınlar geceleri bile mescide giderek Kur'an-ı Kerîm dinleyip namaz kılmışlar (İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3: 93) ve Hz. Muhammed'in eğitim öğretim uygulamalarından bizzat yararlanmışlardır. Ancak Hz. Peygamber'in Medine'de başlattığı bu gelenek, hızla genişleyen İslâm coğrafyasına aynı ölçüde yansımamıştır. Kur'an ve sahih sünnete uymayan, İslâm öncesi uygulamaların özelliklerini taşıyan rivayetlerin sözlü ve pratik geleneğe yansımaları, İslâm coğrafyasında kadınlara yönelik eğitim faaliyetlerinin ihmal edilmesinde önemli bir etken olmuştur. Sosyal ve kültürel hayatın dışında bırakılmak suretiyle eğitimin dışına itilen kadınların mescit camiye gidip oradaki ibadet ve eğitim faaliyetlerine katılmaları da uygun görülmeysin, asırlarca cehalete terk edilmişlerdir. (Daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 5/14 (2007): 107-129). Hayatı boyunca bizzat kendi eşleriyle sosyal yaşamın her alanında beraber olmuş, gerek sağlığında ve gerekse vefatından sonra eşleri ümmete öğretmenlik yapmış, mescitten savaşa, eğitim faaliyetlerinden iş hayatına kadar hemen her alanda sahabî hanımların var olduğu bir sosyal doku içinde onları bu faaliyetlerinden engellememiş bir elçinin, kadınları toplum hayatından dışlayıcı bir beyanda bulunabileceğini düşünmek, getirdiği mesajı anlayamamanın sonucu olsa gerektir. (Ülfet Görgülü, *Kadın ve Siyaset* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 89).

siyet konusunda hassas davranış içinde olan her bir kadın ve erkek, Müslümanlığın temel ilkelerinden olan iffet ve namusun muhafazasına büyük ölçüde riayet etmek durumundadır.⁵⁰ Kaldı ki bu konu kapsamında kadın ile erkek arasında herhangi bir fark bulunmadığı şu ayette açıkça dile getirilmektedir: “İman eden erkeklere söyle; gözlerini harama bakmaktan sakındırsınlar, namuslarını korusunlar... İnanan kadınlara da söyle, onlar da gözlerini harama bakmaktan sakındırsınlar ve namuslarını korusunlar, süslerini göstermesinler. Ancak kendiliğinden görünenler hariç...” (en-Nûr 24/30-31).

Yukarıdaki ayette kadın ve erkeğin üstün ahlak ve hukuka göre mubah olmayan eylemlerin yanı sıra şüpheli durumlardan, kötülüğe yol açacak işlerden, fitne ve gūnahtan sakındırılmaktadır. Bu bağlamda ilim tahsili, okul ve camilere gitmesi, sosyal faaliyetlerde bulunması, ticaret yapması, resmi görevlerde yer alması, Kur'an'ın kendisine tayin ettiği siyasi, şahsi, hukuki ve sosyal çerçevedeki faaliyetleri yerine getirebilmesi için kadının evinden elleri ve yüzü açık bir şekilde dışarı çıkmasını engelleyici bir durum söz konusu değildir.⁵¹

Görüldüğü üzere kadın karşıtı merviyat, hem genel anlamda kadın cinsine hem de insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetin (Âl-i İmrân 3/110) inanan kadınlara yönelik 'eğrilik, eksiklik, baştan çıkarıcılık, uğursuzluk ve değersizlik' gibi çeşitli olumsuz ithamları kapsamaktadır. Böyle bir bağlamda, inanan erkeklerin her sabah kadın yaratılmadıkları için Allah'a şükreden Yahudi hemcinsleri gibi davranmamaları için hiçbir neden bulunmamaktadır.⁵²

4.4. Kadının Şahitliği Meselesi

İki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olduğu, bu yüzden Kur'an'ın kadını değersizleştirdiği iddiası da asılsız bir iddiadır. Kur'an'ın kadına bakışına ilişkin çağdaş tartışma konularından biri de kadının şahitlikteki sosyal pozisyonudur. Geleneksel düşünceye sahip yazarların kahir ekseriyeti kadının borçlanma konusunda Allah'ın erkeklerle karşı ikiye bir oranındaki tespitini genele teşmil ederek tüm alanlarda

50 Mûsâ Carullah, *Hatun*, haz. Mehmet Görmez (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2001), 50.

51 M. İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an'ın Tefsiri*, trc. Vahdettin İnce, Mustafa Altınkaya, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 6/369.

52 Tuksal, *Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*, 249.

muhafaza etmeleri doğal olarak kadın için bir değer kaybına yol açmıştır. Oysa Kur'an'ın birçok ayeti kadının şahitliğini erkeğin şahitliğine denk saymaktadır. Günümüzde kadının şahitliğinin eksik olduğuna ilişkin bu mesele etrafında oldukça hararetli tartışmaların gündeme geldiği ayet şudur:

“Ey inananlar, belirli bir süreye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın. Aranızda bir yazıcı, adaletle yazsın... Erkeklerinizden iki kişiyi de şahit tutun. Eğer iki erkek yoksa razı olduğunuz şahitlerden bir erkek, iki kadın (şahitlik etsin). Ta ki kadınlardan biri şaşırırsa diğeri ona hatırlatsın...” (el-Bakara 2/282).

Bu ayette “belirlenmiş bir süre için borçlanma” ve “onu kaydetme” işlemi için iki şahit gerekli görülmektedir. “Eğer iki erkek bulunamazsa, o takdirde rıza göstereceğiniz bir erkek ile -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın olsun...” ifadesinde “kadının değer ve insanlık yönünden erkekten daha geride olması” gibi bir sonuca ulaşmak olası değildir. Söz konusu gerekçe değer, fazilet veya aşağılıkla ilgili değil, sadece “**şaşıрма-yanılma**” ile ilgili olup hak ve adaletin tecellisine ilişkindir.⁵³ Ayrıca kadının borçlanma ya da ticari konulardaki şahitliğinin yarım kabul edilmesinin tedbire yönelik tavsiye niteliğinde olduğunu burada belirtmek gerekir. Ayrıca kadının diğer dünyevî konulardan ayrı olarak sadece bu konuya ait niteliğinin fitrî olmayıp sosyolojik olduğu aşikârdır.

Fazlurrahman'ın kadının şahitliği hakkındaki görüşüne göre bir kadının şahitliğinin erkeğe kıyasla daha az değerli kabul edilmesi, kadınların ekonomik alanlarda hafızasının güçsüzlüğüne dayandırılması nedeniyle, onların bu alanda alışkanlık kazanmaları halinde -ki bu yanlış bir şey olmamakla beraber toplumun menfaatine olduğu için- şahitlikleri de erkeklerin şahitliğine denk sayılabilir.⁵⁴

Ayet metninde geçen “tadille” (تذلل) ifadesini kimi müfessirler “unutma” manasında kullanmış⁵⁵ ve bu fiilin erkeğe nazaran kadının baskın

53 Hayrettin Karaman, “Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi”, İslâmi Araştırmalar, 5/4 (1991), 284-291, 287.

54 Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, trc. Alpaslan Açıkgeçenç (Ankara: Fecr Yayınları, 1987), 119.

55 Mamer b. el-Müsennâ Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'an* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 1: 83.

fitrî bir vasfı olduğuna dikkat çekmişlerdir.⁵⁶ Oysa “unutma” illeti kadın olsun erkek olsun her beşer için ortak bir fitrata işaret ettiği herkesçe bilinmektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, şayet iddia edildiği gibi unutmamanın kadınlara has arızî bir durum olduğu geçerli olsaydı, İslam'ın ahkâmının dayandığı ikinci kaynak olan sünnette de derin bir yara açardı. Kaldı ki, başta Hz. Aişe olmak üzere hiçbir kadın ravi sırf kadın olduğu için kendisinden şüphe edilmemiş ve bu gündeme bile gelmemiştir. Burada başka bir hususa da dikkat çekmek gerekir ki, hatırlatmayı yapan kişi erkek değil, kadın şahittir. Ayette görüleceği üzere iki kadının unutmaması durumunda kendilerine erkeğin hatırlatması istenmemiştir. Şayet unutmama illeti sadece kadına ait olmuş olsaydı her ikisinin unutmama ihtimalinden bahsedilir ya da hatırlatacak olanın erkek olması istenirdi.

Kısacası kadınların alışveriş, borçlanma gibi ticaret konularında alaka ve yaygın uygulamalarının olmayışı ayetteki gerekçeyi açıklar mahiyettedir. Nitekim “biri yanılırsa diğeri ona hatırlatsın” ifadesi bu görüşü desteklemektedir.

Burada bir hususu belirtmek gerekir ki şahitliğin yanılma şartına bağlanmış olması şu anlama gelir: Yanılmaması durumunda ikinci kadının hatırlatmasına gerek kalmadan tek şahitliği erkeğin tek şahitliğine denk gelecektir.

Öte yandan dört mezhebin de aralarında bulunduğu çoğu alimlere göre zina, hırsızlık gibi had cezası ve kısas uygulanacak suçlarda kadınların şahitliği kabul edilmemektedir. Nitekim ayette unutkan olduğu ifade edilen kadının şahitliğinin şüphe doğuracağı iddia edilmiş, oysa had cezalarında yapılan şahitlikte şüphe neredeyse imkansız olur.⁵⁷

Kur'an-ı Kerîm'in tamamı incelendiğinde borçlanma konusunda kadının, erkeğin yanında “ikiye-bir” şahitlik durumunu destekleyecek başka bir ayet bulunmamaktadır. Aksine fuhuş yapanların tespitinde dört, (en-Nisâ 4/15) zina yapanların belirlenmesinde dört (en-Nûr 24/4), boşan-

56 Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, VIII, 99; Ebü's-Senâ *Şihâbuddin* Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrût: Dâru'l-fikr, 1994), 1: 95.

57 Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Rüşd, *Bidâ-yetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Beyrût: el Mektebetü'l-'asriyye, 1427/2006), 2:504; Nihat Dalgın, “Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Naslardaki Düzenlemelerin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine değerlendirme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt, 5, Sayı: 4 (2005), 7-38, 19.

ma sırasında iki (et-Talâk 65/2), vasiyet anında iki (el-Mâide 5/106)⁵⁸ şahidin gerektiği konuların hiçbirisinde “ikiye-bir” oranı gündeme taşınmamış veya kadın-erkek şahitlerin cinsiyetle alakalı sayısal farklılıklarına hiç dikkat çekilmemiştir. Buradan, söz konusu ayetlerde şahitlerin cinsiyetinden hiç söz edilmemesi kadınların şahitliğinin sadece vadeli borçlanma konusunda yarı, diğer tüm şahitlikler konusunda ise tam olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kadınların şahitliklerinin erkeğe göre eksik olduğu iddiasıyla değersizliklerine hükmedilmesi, kendilerine yapılabilecek en büyük haksızlıklardan birisidir.

4.5. Kadının Mirastaki Hakkı Meselesi

Kur’an’ın kadınları ikinci sınıf ya da değersiz birey olarak tanımladığı iddiasının bir başka dayanak noktası da mirasta erkeğe karşı ikiye-bir oranında hisse verilmesidir. Bu konuya ilişkin ayet şudur: “Allah size çocuklarınızın alacağı miras hakkında erkeğe kadının payının iki mislini tavsiye eder..” (en-Nisâ 4/11).

Öncelikle şu husus belirtilmesi gerekir ki, kız çocuğuna mirastan yarı pay verilmesinin nedeni, o kız çocuğunun değersiz ya da eksik olduğundan dolayı değil iki sınıf arasındaki dengeyi sağlamaya ve sosyal adalet tesis etmeye yöneliktir. İslam hukukuna göre, ailenin geçiminden (el-Bakara 2/233), anaya- babaya bakılmasından, eşe verilecek mehirden (en-Nisâ 4/4) sadece erkek sorumludur ve kadının mal varlığı erkeğin mal varlığından ayrıdır. Ayrıca ayette belirtilen ölçülerin dışına çıkılıp kadının hiç kimseye karşı malî sorumluluğu olmadığı da aşikardır. Öte yandan miras paylaşımında kadına tam hisse verilecek olması erkeğe zulmedilmesi anlamına gelir. Bu itibarla sosyal adaletin bir gereği olarak kız çocuğuna yarı hisse verilmiştir.⁵⁹ Görüldüğü gibi pek çok konudaki malî sorumluluğun erkeğin sırtına yüklenmesi nedeniyle bu sorumlulukların ekonomik karşılığı olması bakımından kendisine iki hisse, erkeğe kıyasla mali herhangi bir yükümlülüğü bulunmayan kadına da bir hisse verilmiş olup

58 “Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden **dört şahit** getirin” (en-Nisâ 4/15), “Namuslu kadınları zina ile suçlayıp da sonra (bu suçlamalarını ispat için) **dört şahit** getirmeyenlere seksen değnek vurun,” (en-Nûr, 24/4), “(Eşinizi yanınızda tutmak veya ondan ayrılmak için) içinizden adaletli **iki kişiyi de şahit** tutun,” (et-Talâk 65/2), “Ey inananlar, birinize ölüm gelince vasiyet sırasında içinizden **iki adil kişi**, aranızda şahitlik etsin. Ya da yeryüzünde yolculuk ederken başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizden olmayan **iki kişi** (şahitlik etsin)” (el-Mâide 5/106).

59 Aydemir, *Tefsirde İsrailiyât*, 268.

böylece kadın ile erkeğin külfetleriyle nimetleri dengelenmiş olmaktadır.

Diğer taraftan Nisâ sûresi (4/11-14)'nde kadının mirastaki hissesinin miktarı öyle söylenildiği gibi erkeğin hissesinin yarı oranında değildir. Aksine ölen kişinin sadece kız çocukları olup sayıları ikiden fazla iseler bu takdirde mirasın üçte ikisi onların olur. Şayet ölen kişi tek bir kız çoğu geride mirasçı bırakmışsa, bu durumda mirasın/terekenin yarısını almaya hak kazanır.⁶⁰ Şu halde kadına erkeğe göre yarı pay verilmesi genel bir hüküm olmayıp kadının aynı ana-babanın çocuğu olarak erkek kardeşiyle birlikte mirasçı olması halinde geçerli olur.

Netice itibarıyla mirasın matematiksel ölçülerle paylaşımına ilişkin erkeğe kimi durumlarda iki hisse verilmesinin hakkaniyete aykırı olmadığı, aksine adaletin tesisi için gerekli olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Başka bir ifadeyle erkek-kadın arasında eşit bir miras taksimi adalet yerine zulüme neden olacaktı. Şunu ifade etmek gerekir ki, miras paylaşımında miras ayetini görmezden gelip kadınla erkeğin aynı ölçüde miras alması gerektiğini savunanlar, Allah'ın mal paylaşımında olduğu gibi adil olan eşitlik yerine aslında bir tarafın hakkını çiğneyen eşitsizliğin ardından gitmektedirler. Bu açıdan kadına yarı pay verilmesi ve haksızlık yapılması suretiyle itibarsızlaştırıldığı iddiasının boş ve geçersiz olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bu iddiaların şu gerçeğin göz ardı edilmesi neticesinde ortaya çıktığı rahatlıkla söylenebilir. Meselelere ya maksatlı yaklaşmakta ya da Kur'an'ın tüm ilgili ayetleri bütünsellikten uzak parçacı bir yaklaşımla ele alınıp incelenmesi neticesinde sorun halini almaktadır.

4.6. Kur'an Kadını Muhatap Almadığı İddiası

Kur'an'da hitap ve üslup açısından kadına haksızlık yapıldığı veya değersiz görüldüğü konusunda sergilenen iddialardan biri de erkek ege- men bir dilin yaygın olarak kullanılmasıdır. Kur'an'ın cinsiyet kavramı üzerinden konularını sunuş biçimi incelendiğinde ilk bakışta hitapların çoğunun erkeklere yönelik olduğu görülebilir. Örneğin iki yüzden fazla yerde mümin erkeklere (mü'minûn/mü'minîn) (مؤمنون / مؤمنين) hitap edilirken mümin kadınlar (mü'minât) (مؤمنات) yirmi civarında anılır. Bu durum kadının önemsenmemesi, muhatap alınmaya değer görülmeşi, erkeğin ise değerli kabul edilışı, muhatap olarak kabul edilmeye değer görülüşü

60 Mehmet Hayri Kırbaşoğlu, "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", İslâmî Araştırmalar 5/4 (1991), 271-283, 277.

olarak yorumlanabilir. Ne var ki Arapçanın dil inceliklerine hakim olanlar, bu durumun temel nedeninin eril (müzekker) bir yapıda olmasından kaynaklandığını bilirler.⁶¹

Kur'an'da kadınlara özgü bireysel bir hitap söz konusu ise bu dişi (müennes) formunda gelir. Ancak erkekle kadına birlikte hitap edildiğinde veya kendilerinden söz edildiğinde sadece eril (müzekker) kalıp kullanılır. Arapçada bu konuyla ilgili kadınları dışlayarak sadece erkeklere yönelik bir hitap usulü yoktur.⁶² Bu tür konuşmalar onların genel adetleri arasındaydı. Ancak şer'i hükümlerde olduğu gibi bu ifadelerin içinde kadınlar da yer almaktadır. Ayette geçen "Ben erkek olsun kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim," (Âl-i İmrân 3/195) ayetinde erkek ve kadınların bütün amellerde aynı payı alacaklardır.⁶³ İçinde kadınların da bulunduğu bir insan topluluğundan söz ediliyorsa isimler gibi sıfat veya zamirler de eril (müzekker) formunda kullanılır. Şu halde Kur'an'da mümin, kâfir, müşrik, muttakiler gibi ayrı ayrı sınıflara has kullanımlar eril kalıpta kullanılmış olsalar da bu ifadelere kadınlar da dâhildir. Eğer metinde sadece erkeklere yönelik özel bir işaret yoksa hitap hem erkekleri hem de kadınları ilzam eder. Bu itibarla "ey inananlar", "ey insanlar" gibi geneli çağrıştıran ifadeler eril formunda kullanılmakla birlikte hem erkek hem de kadınlar kastedilir.

Arapçada erillik dil yapısı o kadar yaygındır ki, Araplar, kelimenin sonunda dişiliği ifade eden kapalı "te" (ت) harfinin bulunmaması durumunda, müennes olan kelimeleri müzekkerleştirmeye çalışmışlardır. Örneğin kadınla ilgili hayız ve hamilelik gibi nitelemeler dahi müzekker formunda "haiz, hamil" diye ifade edilmiş; keza biri dişi (müennes) diğeri eril (müzekker) olan iki varlığı ifade etmek için kullanılan ikili (tesniye) kalıpları da ay ve güneşi ifade eden "kamerân" örneğindeki gibi müzekker olarak kullanılmıştır.⁶⁴

Sonuç olarak Kur'an'da kadınlara karşı hâkim bir erkek üslubun

61 İlhami Güler, "Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", İslâmî Araştırmalar 5/4 (1991): 310-319, 312.

62 Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* (Beyrût: Dâru'l-âfâki'l-cedîde, 1980), 3: 80; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Beyrût, b. y. 2000), 8: 219.

63 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3: 314.

64 Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 195.

kullanılması kadınların değersiz sayılmasından kaynaklanmamakta, aksine Arapçanın teknik dil yapısından ve Arapların kültürel kodlarından yansıyan bir durumdur. Dolayısıyla Kur'an'a atıfla onun erkek egemen bir dil kullanıldığı yönündeki eleştiriler hiç de anlamlı ve hakkaniyete uygun değildir.

SONUÇ

Tarihin hemen hemen her döneminde mevcut ataerkil aile yapısı ve Kur'an vahyinin indiği toplum yapısındaki kadını aşağılayıcı, dışlayıcı yaklaşım göz ardı edilerek yapılacak çıkarımların ve bu çıkarımların mutlak hakikat olarak kabulü kadın ve erkeğin yaratılışı bağlamında bir eşitsizlik söyleminin oluşumuna zemin hazırladığı söylenebilir. Ayrıca kadın erkek arasında var olduğu güçlü bir dille ifade edilen ontolojik farklılık eşitsizliğin varlığını besleyen bir başka damar olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa Kur'an vahyi bütüncül yaklaşımla incelendiğinde her iki cinsin biyolojik yaratılış aşamalarından ziyade aralarında bir fark güdülmeden mükemmel ölçülerde yaratılıp şerefli kılındığı, her iki cinsin eşit değere sahip olan ilahî planın önemli iki figürü olduğu ve üstünlük ölçüsünde yegâne kriterin Allah katındaki saygınlık veya değerlilik olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Erkek ve kadın için Allah'ın bu dünyada kendilerine yönelik belirlediği faaliyet alanları çerçevesinde görev ve sorumlulukları belirlenmiş olup ne erkeğin sırf erkek oluşundan kaynaklı bir fazileti ne de kadının, fitrî yaratılışından kaynaklanan bir aşağılık ve değersizliği ifade edilebilir. Kadının değersizleştirildiği veya itibarının düşürüldüğü yönündeki Kur'an'ın genel ilke ve esaslarına aykırı her görüş, çok sayıda müslüman tarafından benimsenmiş olsa bile bu durum bu görüşün doğruluğunu yansıtmadığı gibi bu görüşün İslam'ın genel görüşünü temsil ettiği fikri de doğru değildir. Olsa olsa sözü edilen bu düşüncelerin Kur'an ve Resülullah'ın sahih sünnetine uygunluğu ölçüsünde İslam'ın görüşünü yansıttığı söz konusu olabilir.

Erkeğin üstünlüğü ya da kadının değersizliği meselesi Kur'an veya sahih sünnet referanslı olmayıp ataerkil toplumların gelenek, görenek, örf ve adetleriyle alakalıdır. Kimi âlimler, parçacı bir yaklaşımla Kur'an'ın bazı ayetlerini nazar-ı dikkate alıp, bazısını görmezlikten gelerek kadının ikincil bir varlık haline indirgenmesine katkı sağlamışlardır. Konuya iliş-

kin aykırı rivayetlerin sıhhat tartışmaları bir tarafa mevcut malzemenin lafzî anlamları, bu malzemenin içeriğindeki kadının yarım, eksik hatta değersiz olduğu anlayışıyla hareket eden erkek egemen söylem, kadın aleyhtarı bir literatür geliştirmiş ve bunun sonucu olarak da kadını aşağılayan algıyı desteklemiştir. Aslında Kur'an'ın tek başına "üstünlük takvadadır" şeklindeki belirleyici ifadesi bile kadının statüsü ile ilgili tartışmaları açıklığa kavuşturmaya, kadının ataerkil düşünce yapısıyla erkeğin yedeğine yerleştirilmesinin yanlışlığına yetmektedir.

Ayrıca kavvam (yönetici) kavramına bağlı olarak Kur'an'ın kadına erkeğe nispetle mirastan yarı pay verilmesine dair amir hükmü referans gösterilerek kadının değersizleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Yine Kur'an'da sadece borçlandırma konusundaki şahitlikte ticaretle fazlaca uğraşmamaları nedeniyle yanılma ihtimalleri gerekçe gösterilerek kadınların erkeklere göre ikiye-bir oranının ifade edilmesi, kavvam ifadesinin kadın aleyhinde değerlendirilmek suretiyle kategorik itibarsızlaştırma yolu tercih edilmiştir. Elbette bu konuda hadis ve tefsir kaynaklarında bolca rastladığımız İsrailiyat, haberleri destekleyici unsur ya da dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır.

Kısaca Kur'an'ın mesajından anlaşılan odur ki kadın, daha önce dünyaya gelen erkek hangi maddeden yaratılmış ise aynı maddeden vücuda getirilmiş; erkek akıl, irade, sorumluluk gibi hangi insanî donanımla şekillendirilmişse kadın da aynı tür özelliklerle donatılmış ve aralarında insan olarak herhangi bir fark gözetilmemiştir. Kadının dünyaya teşrifinden itibaren çeşitli iddialarla gündeme gelen, onun yaratılıştan kaynaklı bir eksikliğin olması, ilk günahın işlenmesine sebebiyet vermesi, toplumda fitne unsuru oluşturması, şahitliğinin erkeğe göre her türlü hukukî işlerde yarı kabul edilmesi ve Kur'an'daki hitapların erkek egemen bir dil formuyla kullanılması gibi hususlar kadın üzerinde değer ve itibar kaybına yol açmıştır. Aslında Kur'an mesajının toplumda mevcut ön kabullerden uzak bir şekilde doğru anlaşılması ve yorumlanması kadına hak ettiği değeri vermeye yetecektir.

KAYNAKÇA

Ağırman, Cemal. *Kadının Yaratılışı İle İlgili Rivayetler Bağlamında Yeni Bir Yaklaşım*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.

Akdemir, Salih. "Tarih Boyunca ve Kur'ân-ı Kerîm'de Kadın". *İslami Araştırmalar* 5/4 (1991): 260-270.

Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbuddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1994.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.

Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrailiyyât*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1989.

Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimu't-tenzîl*. Beyrût: Nşr. Halid Abdurrahman el-Akk, Mervan Suvar, 1995.

Birinci, Züleyha. "Nefs-i Vahide İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47, (2014): 151-164.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Candan, Abdulcelil. *Kur'ân Okurken Zihne Takılan Ayetler*. İstanbul: Elest Yayınları, 2004.

Carullah, Mûsâ. *Hatun*. Hzl. Mehmet Görmez. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2001.

Çağrı, Mustafa. "Fitne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 156-159. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Dalgın, Nihat. "Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Naslardaki Düzenlemelerin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme". *Din-bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* Cilt, 5, Sayı: 4 (2005): 7-38.

Derveze, M. İzzet. *et-Tefsiru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an'ın Tefsiri*. Trc. Vahdettin İnce, Mustafa Altınkaya. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.

Dölek, Adem. *Edebî Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller*. Erzurum: Ekev Yayınları, 2001.

Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ebû Ubeyde, Mamer b. el-Müsennâ. *Mecâzu'l-Kur'ân*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981.

Ebüssuûd, Muhammed Efendi el-Îmâdî. *Îrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.

Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı Meal ve Tefsîr*. Ed. Ahmet Ertürk Cahit Koytak. İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.

Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'ân*. Trc. Alpaslan Açıkgenç. Ankara: Fecr Yayınları, 1987.

Gazalî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî. *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*. 2. Baskı. İstanbul: Arslan Yayınları, 1974.

Görgülü, Ülfet. *Kadın ve Siyaset*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.

Güler, İlhami. "Kur'ân'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri". *İslami Araştırmalar* 5/4 (1991): 310-319.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Beyrût: Müessesetü't-târîhi'l-'Arabî, 1421/2000.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî. *el-İhkân fî usûli'l-ahkâm*. Beyrût: Dâru'l-âfâki'l-cedîde, 1980.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâmüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. (Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1388/1969.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrût: Dâru lisâni'l-'Arab, ts.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Beyrût: el-Mektebetü'l-'asriyye, 1427/2006.

Karaman, Hayrettin. "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi". *İslami Araştırmalar* 5/4 (1991): 284-291.

Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. "Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler". *İslamî Araştırmalar* 5/4 (1991): 271-283.

Merâğî, Mustafa Ahmed. *Tefsîru'l-Merâğî*. 2. Baskı. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babi el-Halebi, 1953.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Okiç, Muhammed Tayyib. *İslâmiyet'te Kadın Öğretimi*. 4. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

Okuyan, Mehmet. "Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 23 (2007): 93-134.

Okuyan, Mehmet. *Kissalar Ne Söyler Yaratılış ve Hz. Âdem*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.

Öztürk, Emine. "Kur'an'ın Kadına Bakışı ve İslam Tarihinde Kadının Sosyal Statüsüne Genel Bir Bakış", *Harakani Dergisi* 2 (2014): 17-34.

Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*. 6. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

Rağîb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Kahire: Nşr. Ahmed Halefullah, 1970.

Rahman, Afzalur. "Siret Ansiklopedisi". Ed. Heyet. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1996.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *et-Tefsîru'l-kebîr*. 2. Baskı, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2004.

Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsîru'l-menâr*. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1999.

Semerkandî, Ebû Yahya Şemsüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed. *Bahru'l-'ulûm*. Beyrût: Dâru'l-fikr, 1996.

Sıbaî, Mustafa. *İslâm'a ve Garplılara Göre Kadın*. İstanbul: Nidâ Yayınevi, 1969.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. B. y. : Mustafa el-Babî el Halebî, h. 1350.

Şekerci, Hülya. *Kur'ân-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*. 5. Baskı. İstanbul: Ekin Yayınları, 2015.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987.

Tabersî, Ebû Ali el-Fazl b. Hasen. *Mecme'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1997.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Tûsî, Ebû Cafer Hüseyin. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l- Arabî, ts.

Tuksal, Hidayet Şefkatli. *Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*. 2. Baskı. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2001.

Tunçer, Mustafa. "İslâm Dininin Kadına ve Aileye Bakışı". *Kadın ve Aile Hayatı*. Ed. Nazım Elmas. 57-87. İstanbul: Pegem Akademi Yayınları, 2017.

Vedûd, Amine Muhsin. *Kur'ân ve Kadın*. Trc. Nazife Şişman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.

Yavuz, Yunus Vehbi. *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*. İstanbul: Bayrak Yayınları, 1999.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, 1935.

Yıldız, Sakıp. *Kur'an Işığında Yaratılış Konuları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992.

Yılmaz, Ali. "Aşere-i Mübeşşere Algısının Tarihsel Gerçeklik Perspektifinde Değerlendirilmesi". *İSTEM* 29 (2017): 79-101.

Yılmaz, Hüseyin. "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 5/14 (2007): 107-129.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs. thk. Mustafa Hicâzî*. Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti Kuveyt, 1973.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl*, Beyrût: Dâru'l-fikr, ts.